

אג' מרדכי שומרון

שייכות פירות הלימון שעל העץ לשנים שונות

הקדמה

רוב המינים של עצי הפרי מניבים יכול אחד בשנה. לאחר הבשלת הפירות, הם נקטפים או נושרים מאליהם, והעץ ממשיך לגדול ולהתפתח. זוהי תופעת הטבע הנפוצה הן בעצים תדירי ירק והן בעצים נשירים. ישנם מינים בודדים של עצי פרי בעלי תכונות מיוחדות, המאפשרות להם לפרוח ולהצמיח פירות כמה פעמים במשך השנה. על מינים אלו נמנים האתרוג והלימון. הצמחת הפירות כמה פעמים בשנה מתאפשרת מבחינה בוטנית, כיוון שמינים אלו מצליחים לחנוט גם כאשר תנאי האקלים משתנים, ואינם זקוקים לטמפרטורות מסוימות דווקא, כמו שזקוקים מינים רבים אחרים. תכונה נוספת שנתברכו בה מינים אלו היא רקמת חיבור איתנה בין עוקץ הפרי (הענף הקטן שמחבר את הפרי לעץ) לענף שאליו הוא מחובר. במרבית המינים, במקביל להבשלת הפרי והזרע שבתוכו, נחלש הקשר שבין עוקץ הפרי לעץ. נוצרת רקמת ניתוק, הגורמת לפרי ליפול ארצה, כדי שהוא יופץ בטבע ויצמיח דור חדש. לעומת זאת, באתרוג ובלימון עוקץ הפרי נשאר מחובר היטב לעץ במשך חודשים רבים לאחר שהפרי כבר הבשיל. תכונה נוספת המאפיינת שני מינים אלו היא קליפה עבה ובשרנית של הפרי, המאפשרת את קיום הפרי על העץ במשך תקופה ארוכה. תכונות בוטניות אלו גורמות לכך שניתן למצוא על עצי אתרוג ולימון פרחים, חנטים ופירות בשלים באותה העת. תופעה זו מעמידה בפנינו אתגר מיוחד בהלכות השמיטה.

א. שלב הגידול הקובע לקדושת שביעית

פרי שחנט או ש'הביא שלישי' (ראה להלן) בשנה השישית, אין בו קדושת שביעית, והוא חייב בהפרשת תרומות ומעשרות, גם אם נקטף בשביעית. לעומת זאת, פרי שחנט או ש'הביא שלישי' בשנה השביעית, יש בו קדושת שביעית, גם אם נקטף בשנה השמינית. נחלקו הפוסקים בשתי מחלוקות: א. מהו שלב הגידול הקובע לחיוב בתרומות ומעשרות ולקדושת שביעית. ב. באתרוג נוהגים לחומרא, אחר הלקיטה ואחר תחילת הגידול. אף אם רק אחד משני שלבים אלו היה בשמיטה - יש לנהוג בו קדושת שביעית ולהפריש

תרומות ומעשרות.¹ נחלקו הפוסקים האם דין הלימון כדין האתרוג ויש לנהוג גם בו שתתחומרות.

ב. מועד חיוב הפרי בתרומות ומעשרות

יש מחלוקת בפוסקים האם הפרי מתחייב בתרומות ומעשרות לפי זמן החנטה² או לפי 'עונת המעשרות'.³ זמן החנטה הוא סמוך לנשירת עלי הכותרת של הפרח, כאשר עמוד העלי מתחיל לגדול בנפחו, ונראה לעין מבנה של פרי קטנטן (מילימטרים בודדים). 'עונת המעשרות' הוא גם 'הבאת שלישי', אלא שנחלקו הפוסקים האם הכוונה לשליש ממשקלו הסופי של הפרי⁴ או הכוונה לשליש ההבשלה של הפרי.⁵

ג. הבעיה בעניין פירות הלימון

הלימון הוא עץ נפוץ ביותר בגינות בית רבות. בעץ הלימון ניתן למצוא במרבית עונות השנה פרחים ופירות, בדרגות שונות של הבשלה, בו זמנית. באביב של שנת השמיטה רבה המבוכה של בעלי הגינות, כיצד עליהם לראות את הלימונים שבגינתם. האם הם שייכים לשנה השישית ויש להפריש מהם תרומות ומעשרות, או שהם קדושים בקדושת שביעית וממילא פטורים מהפרשה? הבעיה קיימת גם במטעי לימון מסחריים הפועלים בשמיטה במסגרת של 'אוצר בית דין'.

ד. הבשלת הלימון

הלימון חונט כמה פעמים בשנה, בהתאם לזנים השונים ולשיטות הגידול האגרוטכניות (כגון הצמאה קיצית ושימוש בחומרי צמיחה). משך הזמן משלב הפריחה ועד להבשלה בצבע ירוק בהיר הוא כתשעה חודשים. כיוון שבגינות הבית וכן במטעים המסחריים מקובל לקטוף את הפרי כשהוא בהבשלה מלאה, עסיסי ובצבע צהוב עז, עשוי הגידול להימשך זמן ארוך יותר. גם החנטה אינה אחידה, והיא עשויה להימשך כמה שבועות באותה תקופת פריחה, וממילא ההבשלה תתארך עוד. הן בגינות בית והן במטעים מסחריים, נהוג לקטוף את הפירות מספר פעמים רב, בהתאם לצריכה הביתית או המסחרית. זאת בניגוד למקובל במרבית מיני הפירות, שבהם ההבשלה אחידה למדי באותו הזן, ונמשכת ימים או שבועות בודדים בלבד. עולה מדברינו כי מבוכת המגדל אכן מוצדקת. קשה לקבוע לגבי כל פרי לאיזו שנה הוא שייך. לשיטת ה'תוספות', שהזמן

1. ראה קטיף שביעית, פ"ו סעי' ו, ובהערות 8-10 שם.
2. דעת תוספות, ר"ה יב ע"ב ד"ה התבואה.
3. דעת הרמב"ם, הל' שמתו"י פ"ד ה"ט והי"ג; וכן נפסק בשו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' קכה.
4. דעת הרב קוק זצ"ל, הסכמות הראי"ה סי' ו ד"ה מה.
5. דעת החזו"א, שביעית סי' יט ס"ק כג; וכן דעת הגרש"ז אויערבאך, בכרם ציון, תרומות פ"ד גידולי ציון ס"ק א.

הקובע הוא החנטה, ניתן להעריך כי מחודש תמוז של השמיטה, הפירות שגודלם בינוני ומעלה (קוטר 6 ס"מ) וצבעם מתחיל להשתנות מירוק כהה לבהיר, כנראה חנטו בשביעית. לדעת הסוברים כי הזמן הקובע הוא 'עונת המעשרות' (שליש לפי משקל פרי או תחילת הבשלה), המועד יהיה מוקדם יותר בכמה חודשים (ייתכן שבחודש אדר).

ה. שיטת, שביעית ושמינית

שאלת השיוך של פירות הלימון לשנה המתאימה, על פי שתי השיטות ההלכתיות הנ"ל, אינו מסתכמת רק בשייכות לשנה השביעית או השביעית, אלא חוזרת על עצמה בין השנה השביעית לשמינית. פרי שחנט בשביעית או ש'הביא שלישי' בשביעית, יבשיל במהלך השנה השמינית, ויחד אתו יגדלו באותה עת הפירות שיחנטו או 'ביאו שלישי' בשנה השמינית.

ו. האם דין הלימון כדין האתרוג

באתרוג הולכים לחומרה אחר הלקיטה ואחר תחילת הגידול (חנטה). אם רק אחד משני שלבים אלו היה בשמיטה - יש לנהוג באתרוג קדושת שביעית וגם להפריש ממנו תרומות ומעשרות.⁶ הלימון קרוב מבחינה בוטנית לאתרוג הן מבחינת מראה העץ, העלים והפרי, והן מבחינת כושרו להצמיח פירות במשך מרבית עונות השנה, בדרגות הבשלה שונות; כמאמר חז"ל לגבי האתרוג: 'פרי עץ הדר - הדר באילנו משנה לשנה'. נחלקו האחרונים האם דין הלימון כדין האתרוג, או שדינו כשאר אילנות לעניין השלב הקובע לקדושת שביעית. ר' שלמה סיריליאו (שביעית פ"ט ה"ד) כתב שדינו של הלימון כאתרוג, וכך הורה הגר"מ אליהו. לעומת זאת, הגרש"ז אויערבאך⁷ סובר שדינו של הלימון כשאר הפירות ולא כאתרוג. בשאר מיני ההדרים מקובל לפסוק שהשלב הקובע הוא תחילת הגידול.

ז. מה עושים עם הלימונים בשמיטה ובשנה השמינית

לשיטה שדין הלימון כדין האתרוג, יש לנהוג קדושת שביעית וגם להפריש תרומות ומעשרות בלימונים הנקטפים בשמיטה. לגבי לימונים שחנטו או ש'הביאו שלישי' בשביעית ונקטפו בשנה השמינית, רק לדעת הרמב"ם יש להפריש מהם תרומות ומעשרות.⁸ אולם לשיטת הסוברים שדין הלימון כדין שאר אילנות, ניתן להציע פתרונות להבחנה בין השנים: ניתן לקטוף את כל הפירות הבשלים (צבע צהוב לגמרי) עד לסוף

6. קטיף שביעית, פרק ו סעי' ו ובהערות 8-10.

7. מנחת שלמה, ח"א סי' נא אות כב.

8. להרחבה ראה קטיף שביעית, פרק ו סעי' ו הערה 10.

חודש סיוון (לשיטת ה'תוספות', שהזמן הקובע הוא החנטה), או עד לחודש אדר (לשיטת הרמב"ם, שהזמן הקובע הוא עונת המעשרות) - והם בחזקת פירות שישית. השאלה היא מה דינם של הפירות שהם בדרגת הבשלה חלקית, כלומר הפרי כבר די גדול (קוטרו כחמישה ס"מ) וצבעו מתחיל להתחלף מירוק כהה לירוק בהיר - צהבהב, בזמן הקטיפ (אדר - לשיטת הרמב"ם או סיוון - לשיטת ה'תוספות'). לגבי פירות אלו יש ספק לאיזו שנה הם שייכים. למעשה הספק עשוי להימשך במשך כשלושה חודשים: מאדר עד סוף אייר - לרמב"ם, ומסיוון עד סוף אב - ל'תוספות'. לאחר מכן הפירות שייכים לשביעית.

בגינה הביתית מוצע לקטוף עד למועד זה - סיוון או אדר (לפי כל אחת מן השיטות דלעיל), את כל הפירות הבשלים, ולהפריש מהם תרומות ומעשרות. כל שאר הפירות שיישאר על העץ שצבעם עדין ירוק, הם בחזקת פירות שביעית.

במטעים מסחריים המצב שונה. הקטיפ מתבצע בהתאם לדרישות השוק באותה עת. העובדה שהלימון אינו מבשיל בבת אחת ואינו נושר מהעץ, מאפשרת לחקלאי לקטוף רק את הכמות הנדרשת באותו שבוע. כל שאר הפירות ממשיכים לגדול ולהבשיל. החקלאי מעוניין לקטוף את הפרי כאשר הוא גדול ובשל, ורק כאשר ישנה דרישה מיוחדת מהשוק, עקב מחסור בלימון, החקלאי יקטוף פרי שאינו בשל מספיק, וייתן לו טיפול הבחלה לשינוי צבע מירוק לצהוב. בדרך כלל, הוא יעדיף להמתין ולקטוף את הפרי שהגיע לגודל הרצוי (60 מ"מ לפחות) ולצבע המתאים. לכן סביר שבמטעים מסחריים ימצא על העצים פרי שחנט בשישית לאחר חודש סיוון (או אדר, לשיטת הרמב"ם), ובמקביל לו כבר יהיה על העצים יבול השביעית שמתחיל להבשיל.

ניתן לפתור את הבעיה באופן הבא: כדי לצאת ידי ספק, כאשר גמר המלאכה נעשה על ידי ישראל, אפשר לסמן כמה עצים (בהתאם לגודל השטח וצפי היבול) בתחילת האביב, ולא לקטוף מהם את פירות השישית. פירות אלו ישמשו למעשר עבור הפירות שיקטפו בחודשים תמוז - אלול, ועלול להיות בהם ספק אם הם שייכים לשישית או לשביעית. ובכל מקרה ינהגו בשאר הפירות קדושת שביעית. אם לא סומנו עצים כאלו, ניתן בחודשים תמוז - אלול להשתמש בפירות הנמצאים על העצים והם בשלב של הבשלת יתר (הפרי צהוב, מלא ומתחיל להתרכך) או לאסוף פרי בשל שנשר מהעצים והוא שייך לשנה השישית, לשם הפרשת תרומות ומעשרות.

בשנה השמינית, לשיטת הגרש"ז אויערבאך יש לחשב את הזמן מהחנטה (או ה'הבאת שלישי') של סוף השביעית בסוף חודש אלול. הפירות שיבשילו עד סיוון - תמוז של השנה השמינית יהיו בחזקת פירות שביעית (לשיטת ה'תוספות'). לאחר מכן יתחילו להבשיל הפירות שיחנטו בשנה השמינית.

בדרך זו נזכה להשתמש בלימוני הדר מהודרים ומעוטרים בקדושת שביעית, אשר יתנו טעמים בשאר התבשילים, ונמצאת קדושת שביעית מתפשטת בעולם.

